

двойчы. А мне – удалося. У раку маленства. У мроях (В. Рагаўцоў); 3 песняй лягчэй жыць. Толькі не заўсёды яе лёгка спяваць (В. Рагаўцоў).

Такі чынам, афарызмы з'яўляюцца самастойным маўленчым жанрам, які валодае асобым наборам лінгвістычных сродкаў усіх моўных узроўняў. Вывучэнне афарызмаў з пазіцыі фразеалогіі дае няпоўнае, а некаторы раз нават няправільнае ўяўленне аб адным з найстаражытнейшых маўленчых жанраў.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Лепешаў, І. Я. Фразеалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы : вучэб. дапам. / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Выш. шк., 1998. – 271 с.
2. Виноградов, В. В. Избранные труды: Лексикология и лексикография / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1977. – 312 с.
3. Крысин, Л. П. Современный русский язык. Лексическая семантика. Лексикология. Фразеология. Лексикография : учеб. пособие / Л. П. Крысин. – М. : Академия, 2009. – 240 с.
4. Хайруллина, Р. Х. Структура фразеологизма как отражение грамматического строя языка / Р. Х. Хайруллина, Г. Р. Галиева // Преподаватель XXI век. – 2007. – № 1. – С. 106–111.

Капцова Ю.А.

(Брэст, УА «БрДТУ»)

АНТРАПАНІМІЧНЫ ЭТАС МАСТАЦКАГА ТВОРА (НА ПРЫКЛАДЗЕ ТВОРЧАСЦІ Я. БРЫЛЯ)

У тэксце мастацкага твора антрапонімы (мянушкі) выступаюць не толькі ў якасці ідэнтыфікацыйнай функцыі, але і носьбітамі яго этасу. Сувязь паміж онімам і яго рэферэнтам не з'яўляецца ўмоўнай. Мянускай заўважаецца істотная рыса, якая сімвалічна ўвасабляе галоўную ідэю суб'екта намінацыі.

З лінгвістычнага пункту погляду мянушкі належаць да вербальных некамунікатыўных рэсурсаў маўлення. Мянуска заўважае нейкі недахоп персанажа літаратурнага твора.

Неафіцыйныя найменні дэскрыптыўныя па сваёй сутнасці і валодаюць якасцю вербальнасці. Яны самі «гавораць» аб сваім носьбіце да таго жшчэ, як ён сябе праявіць, і да яго ўспрымання і этычнай інтэрпрэтацыі другімі персанажамі мастацкага твора. З рэальнасцю гэтых дэскрыпцый звязана іх вербальна-інтэрактыўная сутнасць. Яны не адлюстроўваюць уласцівасці асобы, аднак увасабляюць якасці рэферэнта, якія праяўляюцца у яго дзейнасці і паводзінах. У гэтым і заключаецца іх этычная сутнасць.

Знаёмства з антрапанімікай мастацкага твора дапамагае лепш асэнсаваць твор. Мянускі выступаюць яркім экспрэсіўным спосабам раскрыцця этычнага вобліку канкрэтнага персанажа.

Большасць мянушак у мастацкіх тэкстах мае празрыстую ўнутраную форму. Таму дадзеныя онімы ўспрымаюцца як трапная характарыстыка персанажа.

Творы Я. Брыля для даследавання літаратурнага оніма былі выбраны невыпадкова. Як вядома, проза Я. Брыля мае аўтабіяграфічны характар і напісаная на аснове рэальных падзей, пераважна з дзяцінства і маладосці пісьменніка. У аповесці «Ніжнія Байдуны» Янка Брыль адзначае: «Мянушкамі здавён была пацярुшана наша вёска, хапіла на кожную хату і па адной, і па дзве, і па тры» [2, с. 136]. Пісьменнік у сваіх творах сапраўды ўжывае вялікую колькасць разнастайных онімаў, якія не толькі адлюстроўваюць асноўныя сюжэтныя лініі твораў, раскрываюць істотныя рысы характару персанажаў, але і вызначаюць сувязі паміж героямі і пэўнымі сітуацыямі, дапамагаюць адчуць нацыянальную і рэгіянальную спецыфіку.

У творах Я. Брыля характарыстыка аб'екта намінацыі праводзіцца па рысах характару, паводзінах, маральных якасцях. Мянускі сведчаць пра тое, што гумар і народная дасціпнасць, назіральнасць носьбітаў гаворкі з'яўляецца рашаючым фактарам іх ужывання. Яны з'яўляюцца натуральнымі прадуктамі жывога ўжывання і на канкрэтных прыкладах дэманструюць шырокія семантычныя магчымасці мовы мастацкага твора.

Лінгвакультурная рэальнасць беларускага маўлення акрэсліваецца намі як этычны фон, на якім кантрастуюць – як парушэнні яго – рознага роду этычныя аплікацыі, звязаныя з успрыманням і прагматычнай інтэрпрэтацыяй рэчаіснасці.

Сярод шматстайных беларускамоўных этычных аплікацый найбольш выразна вылучаецца феномен мянушкі – нефармальнага этнічнага наймення, якое ў фігуральным сэнсе «прыклеіваецца» («прыстае», «прыліпае»), як этыкеткі, да носьбіта-рэферэнта і іграе ролю яго субкультурнага лакальнага («вулічнага») ідэнтыфікатара.

Аплікацыйная роля мянушкі сведчыцца кантэкстамі яе ўжывання. Мянуска замацоўваецца не юрыдычна (законам), а звычайна.

Усе мянушкі ў творах Я. Брыля можна падзяліць на некалькі груп:

- найменні, як этычныя аплікацыі, звязаныя з асаблівасцямі знешнасці;
- мянушкі, як этычныя аплікацыі, утвораныя ад пэўных звычак чалавека;
- онімы, як этычныя аплікацыі, звязаныя з родам дзейнасці;

– найменні, як этычныя аплікацыі, якія ўказваюць на паходжанне чалавека;

– онімы, як этычныя аплікацыі, звязаныя з рысамі характару персанажаў;

– мянушкі, паходжанне, якіх аўтар не тлумачыць.

Так, большая частка даследаваных мянушак паказвае на знешні выгляд чалавека: Цукерка, Лысы, Сыты, Вінтоўка, Каця Курыца, Жэня Паганка, Худы, Сцёпа Свядзёлак, Рафалак. Напрыклад, мянушку Лысы атрымаў «худзенькі, абадраны Сашка, з рэдкімі, светлымі валасамі» [1, с. 8], Вінтоўкай прызываўся Алесь Макарэц «не гнула адна нага» [3, с. 71], мянушку Сыты атрымаў «меншы, тоўсценькі карантыш Сыты, з нястачы хоць якога струманту, паўсаджваў адубелыя ручкі ў кішэні і, прысеўшы ад стараннасці, верашчаў з усёй сілы Лысаму ў тон» [1, с. 9]. Цікавая па сваёй матываванасці мянушка Рафалак «хросны быў нярослы і нібы гарбаты, і называлі яго не Рафаіл, а толькі Рафалак, нібы кавалак сапраўднага Рафаіла» [3, с. 86].

Шырока выкарыстоўвае пісьменнік мянушкі, якія ўтварыліся ў выніку бязглуздай гаворкі: Сідар-гоп, «Не хачу хлеба, дай сала!», «Дай я гахну», Акудыты, Прочым, Пшэпюрка. Так, мянушка Сідар-гоп утварылася як рэакцыя на маўленчую звычку «калісьці, гледзячы збоку, Уладзік Чыркун падбадзёрваў яго: «Сідар-гоп!», гэтак «гоп» падхапілі мы, падшыванцы, і так яно прыліпла назаўсёды [3, с. 59]. Дзед Карашок атрымаў сваю мянушку за прыгаворку «ідры твае карашкі» [3, с. 32]. Мянушку Іга-га хлопчык Юрка атрымаў, таму што быў названы ў гонар святога Ігара, а кумам гэтак імя не спадабалася.

Таксама назіраем невялікую колькасць мянушак, звязаных са звычкамі чалавека. Так, мянушка Балалэй прыляпілася да селяніна Ігната Секача, які любіў прыдумляць жарты і многа гаварыць. Мянушку Ляпножка атрымаў «маленькі ўдавец, у сцюдзенай хатцы, у якога мы танцавалі “кукурыку» [3, с. 93], што ён ідучы ў калене згінаў правую нагу і ляпаў лапцем зверху, нібы знарок.

У мастацкіх творах Я. Брыля назіраюцца і онімы, звязаныя з родам дзейнасці, з пэўнымі заняткамі чалавека. Напрыклад, Рамана Чачотку прызвалі Свістком, бо ён у мінулым служыў царскім гарадавым і не змог звикнуцца да сялянскай працы, аднак негатыўная якасць – цяга да выслушвання – у яго захавалася. Юнага паліграфіста Міхася Лазунка называюць Бабашкам. Такую мянушку атрымаў хлопец, таму што быў ніжэй за ўсіх ростам у вучнёўскай групе.

Некаторыя мянушкі звязаны з характарам галоўных герояў твораў. Так, Распуцін – гэта «поп, здаравіла і грубіян, любіў выпіць, а на ранейшым прыходзе і да бабы нейкай, казалі хадзіў...» [3, с. 306], Авос – лянівы,

вечна пануры «кіслагубы» [3, с. 83] чалавек. А злоснага здравілу Жмаку празывалі яшчэ і Бог-бачко. Ліскай называлася бабка Гануля Грамуздова маці «хоць і была яна зусім не хітрая, а толькі ўвішная, весела-гаварная і добрая» [3, с. 86].

Утвараюцца мянушкі і з розных камічных жыццёвых сітуацый. Напрыклад, Тхорыкам называлі «меншага брата, які ўсё-такі гаспадарыў сяк-так, а мянушка, за пэўныя, так сказаць, хімічна-абарончыя якасці» [3, с. 83].

Часта мянушка ўказвае на народнасць ці этнічную групу (Немец, Казак). Латышкай празвалі маленькую Тоню, таму што яе бацька быў сапраўдным латышом.

Адметны онім Страдыварус дапамагае трапна раскрыць вобраз персанажа скрыпача Петрыка, які не толькі быў музыкам, але і меў трафейную скрыпку, прывезеную з вайны, якую называў «мой страдыварус».

Ёсць мянушкі, якія героі твораў атрымалі з маленства, напрыклад Грамузда. А мянушка Анёлак, атрыманная з маленства, з цягам часу перарастае ў «другое імя» Ангел «калі падрос на падлетка – ужо сама вёска, без мамы, пачала называць Анёлак, а стаў студэнтам, пасля інжынерам – назаўсёды ўсталявалася саліднае ды «гарадское» – Ангел» [3, с. 67].

Сустрэкаюцца «другія» імёны, паходжанне якіх пісьменнік не тлумачыць Рыўка, Ведзьма, Маркітантка.

Літаратурныя мянушкі нярэдка валодаюць канатацыйным значэннем, выяўленне якога звычайна дасягаецца падрабязным аналізам шырокага кантэксту, фактамі творчай біяграфіі мастака слова, веданнем жыццёвага лёсу прататыпаў яго літаратурных персанажаў, часам і глыбокім разуменнем літаратурнага працэсу ў перыяд стварэння мастацкага твора.

У мастацкай літаратуры пісьменнікі вельмі часта выкарыстоўваюць мянушкі для характарыстыкі літаратурных персанажаў. Тэкстастваральная роля мянушак у мастацкіх творах выяўляецца праз ідэнтыфікацыйна-характарыстычную функцыю гэтых найменняў: мянушкі прэзентуюць літаратурны персанаж, трымаюць у полі зроку чытача яго сутнасныя якасці, што рэалізуюцца ў мастацкім тэксце. Найчасцей у якасці мянушак у літаратурным творы, як і ў народных гаворках, выступаюць уласныя і агульныя найменні, утвораныя на падставе зразумелых чытачу апелятываў, якія могуць спарадзіць эмацыянальны водгук.

Такім чынам, мянушкі ў творах Я. Брыля выкарыстоўваюцца як выразныя сродкі адлюстравання рэчаіснасці, якія перадаюць нацыянальны каларыт, індывідуальна-аўтарскую адметнасць, узбагачаную традыцыямі і вопытам літаратурнага жанру і нават канкрэтнага твора. Яны выяўляюць разнастайныя функцыі, важныя для асэнсавана акрэсленага ўспрымання мастацкага тэксту, якія ў канкрэтным творы могуць рэалізоўваць усе або

некаторыя з названых уласцівасцей з большай або меншай ступенню выразнасці, адпаведнасці зместу мастацкага твора, аўтарскай ідэі, а таксама выразна праяўляюць гэты мастацкага твора..

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Брыль, Я. Ад сяўбы да жніва / Я. Брыль. – Мінск : Маст. літ, 1987. – 344 с.
2. Брыль, Я. Аповесці і апавяданні / Я. Брыль. – Мінск : БелСЭ, 1991. – 383 с.
3. Брыль, Я. Запаветнае : выбр. творы / Я. Брыль. – Мінск : Беллітфонд, 1999. – 277 с.
4. Брыль, Я. Ты жывеш : апавяданні і мініяцюры / Я. Брыль. – Мінск : Маст. літ., 1973. – 245 с.

Касцючык В.М.

(*Брэст, УА «БрДУ імя А.С. Пушкіна»*)

НАРОДНЫЯ АФАРЫЗМЫ ЯК СРОДКІ МОЎНАЙ ВЫРАЗНАСЦІ Ў КАНТЭКСЦЕ ТВОРАЎ УЛАДЗІМІРА ГНІЛАМЁДАВА

У кантэксце твораў У. Гніламёдава “прыказка, абазначаючы тую ці іншую з’яву, адначасова выражае пэўную ацэнку яе і адносіны суб’екта да выказвання, лаканізуе маўленне, робіць яго экспрэсіўным” [7, с. 158].

Яркай экспрэсіяй вылучаюцца прыказкі ў маўленні літаратурных герояў, дзе выразнасць прыказкі спалучаецца з экспрэсіўнасцю іншых моўных сродкаў. Найчасцей выкарыстоўваюцца народныя выслоўі ў прастай мове персанажаў: – *Ну, не сакрэт, – зазначыў Мікіта, – новая мятла па-новаму мяце* [1, с. 116]. – *Рыба есць рыбу, а чалавек – чалавека, – сказаў Лявон. – Дзякуй, што папярэдзіў* [3, с. 388]. Нярэдка прыказка надае экспрэсіўнасць няўласна-простай мове літаратурных герояў: “*З мядзведзем дружы, а стрэльбу дзяржы*”, – *падумаў Кужаль, але прамаўчаў* [3, с. 190]. “*Нездарма кажуць, што п’яны грош шалёны, – колькі ж я прапіў?*” [3, с. 180]. “*Ну, вось, трапіў я ў парабкі, – ужо засынаючы, падумаў прускавец, – а батрачы хлеб, кажуць, сабачы*” [6, с. 252].

Сапраўднымі паэтычнымі мініяцюрамі, разгорнутымі метафарами бачацца ў творах пісьменніка прыказкі алегарычнага характару, у якіх “*таворыцца пра адно, а маецца на ўвазе зусім іншае*” [7, с. 21]: – *Ты яму датку дай! – у сваю чаргу падказаў каваль. – Вядомая рэч: не падмажаш – не паедзеш* [6, с. 93]. – *Неблагі? – у голасе Афінагенава прагучала ці то здзіўленне, ці насмешка над сябрам. – Гэта так здаецца. Вайна, а ён пра вятрак думае. Чорнага кабяля не адмыеш дабяля* [1, с. 320].

Экспрэсіўнасць прыказак забяспечваецца такімі прыкметамі паэтычнага характару, як рыфма, рытм, лексічны паўтор, сінтаксічны